

Straipsniai

VILNIAUS AKADEMINĖ BENDRUOMENĖ IR JOS BIBLIOTEKA XIX AMŽIAUS PIRMOJOJE PUSĖJE: IMPERINIO VALDYMO ĮTAKA

ASTA KRAKYTĖ

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas
Universiteto g. 3, LT-01511 Vilnius, Lietuva
El. paštas: asta.krakyte@mb.vu.lt

Straipsnyje analizuojama XIX a. pirmosios pusės Vilniaus akademinės bendruomenės ir jos bibliotekos būklė, nulemta centralizuoto Rusijos imperijos administracijos valdymo, sietino ne tik su pakitusiu statusu, pavaldumu ir finansavimu, bet ir su nauja bendruomenės struktūra, pasikeitusia savimone, universiteto personalo kontrole, griežta leidžiamų ir iš užsienio gaunamų knygų cenzūra, o galiausiai – su universiteto uždarymu ir jo turto (taip pat ir bibliotekos) padalijimu carinės Rusijos mokslo, švietimo ir kitų įstaigų bibliotekoms. Remiantis Lietuvos valstybės istorijos archyve ir Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomais dokumentais nustatyta, kad nuo XIX a. istoriografijoje įsigalėjusi tendencija idealizuoti Vilniaus akademinės bendruomenės ir jos bibliotekos raidą tiriamuoju laikotarpiu yra nepagrįsta, – imperinis valdymas turėjo neigiamą įtaką bibliotekos komplektavimui, nes apribojo Apšvietos epochos idėjas atspindinčių veikalų sklaidą miesto sociokultūrinėje erdvėje, skatino hipertrofuotą fondų didėjimą menkaverčių leidinių pagrindu, aplaidų bibliotekos tvarkymą po 1831 m. ir sunaikino vietos bendruomenės puoselėtas europietiškos bibliotekininkystės tradicijas.

Reikšminiai žodžiai: akademinė bendruomenė, biblioteka, Bibliotheca Academiae Vilnensis, Vilniaus imperatoriškasis universitetas, XIX a. pirmoji pusė, Apšvieti, Rusijos imperija, cenzūra, imperinis valdymas.

Europos socialinės ir kultūrinės erdvės pokyčiai XXI a. tyrėjų dėmesį telkia į globalizacijos problematiką, tačiau mokslo tyrimo objektu dažnai tampa koncentruoti, lokalūs reiškiniai ir procesai¹. Vykdamas komunika-

cijos ir informacijos mokslų tyrimus, susijusius su kultūros istorijos problematika, į visuomenę dažnai žvelgiama kaip į daugiarabę ir daugiafunkčę socialinę struktūrą, taigi, siekiant suvokti jos raidos dėsningumus, tikslinga tirti atskirus socialinius (politikos, religijos, švietimo) institutus ir institucijas, socialinius sluoksnius, grupes,

¹ Vladas Senkus teigia, kad už globalų lygmenį ne mažiau svarbu – lokali (visuotinio pobūdžio neturinčios) kultūros apraiškos [84, 12].

organizacijas² (susiaurinus tyrimo lauką ir analizės objektu pasirinkus apibrėžtą socialinę grupę, pavyzdžiui, tam tikrą vietos bendruomenę, nuodugniau apibūdinami čia pasireiškiantys dėsningumai³). Domėjimąsi vietos bendruomenių tyrimais skatina programiniai Europos Sąjungos uždaviniai⁴, visuomenės struktūros transformacijos ir mokslo darbai, atskleidžiantys naujas šio pobūdžio socialinių grupių tyrimų galimybes, nes, kaip pažymi XX a. sociologas Norbertas Eliasas, *specifinės socialinės formacijos* yra ir visada bus *platus sociologinių tyrimų laukas* [48, 7], galintis neabejotinai praturtinti komunikacijos ir informacijos mokslų problematiką.

Šio tyrimo tikslas – atskleisti Vilniaus mieste (prie jėzuitų akademijos arba universiteto) susitelkusio kultūrinio elito, t. y. akademinės bendruomenės⁵, ir jai priklausiusios bibliotekos sąveiką, paveiktą carinės Rusijos administracinio valdymo XIX a. pirmojoje pusėje. Tokį pasirinkimą lemia ne tik kritiškai vertintinos sovietinio laikotarpio istoriografijos koncepcijos⁶ ir

² V. Senkaus teigimu, XX a. 3–4 dešimtmetyje tokia tyrimų kryptis susiformavo JAV, o Lietuvoje jie labiau susiję su etnografinių tyrimų tradicija [84, 12].

³ Minėtini Rimvydo Petrausko LDK elito tyrimai [77].

⁴ 2008 m. paskelbti Europos tarpkultūrinio dialogo metais [46].

⁵ T. y. visuomenės dalis, dalyvavusi Vilniaus jėzuitų akademijos arba universiteto studijų procese [64, 120].

⁶ Aktyviai tiriama universiteto raida [42] (1996 m. Henrykas Baranowskis nurodė 3659 bibliografines pozicijas), tačiau bibliotekai dėmesio skiriama nedaug [34].

stereotipai⁷, bet ir 2008 m. minimas Lietuvos jėzuitų provincijos 400 metų jubiliejus, raginantis apmąstyti XIX a. Vilniaus akademinės bendruomenės ir bibliotekos lemtį⁸, susijusią su Lietuvos teritorijos ir švietimo sistemos inkorporavimu į Rusijos imperijos sudėtį⁹. Be to, biblioteka (kaip reiškiny) natūraliai jungia daugelio epochų kultūrinę atmintį, taigi, pritariant XX a. sociologo Brouno Latouro nuomonei dėl skirtingų epochų elementų sampynos analizuojant nutolusius kultūros klodus [65, 71–72], straipsnyje naudojamosi ir ankstesnės (jėzuitiškos) bendruomenės veiklos, bibliotekos formavimo ir veiklos aspektais, remiantis dokumentais, atspindinčiais bendruomenės idėjinį pagrindą, tradicines veiklos formas ir principus (ordino *Nuostatomis* [3], *Regulomis* [8] ir kt. [4]). Objektas analizuotas trianguliacijos būdu [60, 387], naudojant analizės, lyginimo, apibendrinimo, bibliografinį metodus, kokybinę duomenų analizę (jos svarbą istorinių rinkinių tyrimui nurodė Levas Vladimirovas [87, 115–220]). Iš XIX a. pokyčius atskleidžiančių veikalų svarbi L. Vladimirovo studija [87, 47–112], Józefo Ignacio Kraszewskio, Michała Balińskiego, Józefo Bielińskiego,

⁷ Plačiau apie tai žr. [43; 76, 98].

⁸ Universiteto reorganizavimas į atskiras akademijas kai kurių autorių suvokiamas kaip tarpinis carinės administracijos sprendimas (jį buvo siūloma arba uždaryti, arba rusifikuoti) [86, 169].

⁹ Tradiciškai įsitvirtinusi chronologinė riba iki 1832 m., bet prie šio laikotarpio dažnai jungiama Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos (veikė iki 1842 m.) ir Romos katalikų dvasinės akademijos (iki 1844 m.) veikla (tyrė Vytautas Jogėla [58]). Apie periodizaciją žr. [87, 38].

Stanisławo Załęskiego, Ludwiko Janowskio, Piotro Mariano Massonijaus [69], Michało Eustachijaus Brensztejno [40] tyrimai¹⁰. Ši problematika domino brolius Mykolą ir Vaclovą Biržišką, Bronių Kviklį [63, 211], Paulių Rabikauską [68]. Minėtina ir kolektyvinėmis pastangomis parengta *Vilniaus universiteto istorija* (Vilnius, 1994), nors čia, nepaisant vertingų duomenų apie kai kuriuos mažai tirtus aspektus (1773–1780 m. įvykius) [86, 110], pastebėta stereotipinio reiškinių ir procesų vertinimo, pavyzdžiui, pripažįstant krizę po Jėzaus draugijos panaikinimo, Edukacinės komisijos veiklos įtaka akademiniam gyvenimui parodyta vienpusiškai (šis laikotarpis įvardytas kaip *naujų, pažangių pažūrų į mokslą pergalė*, ignoruojant neigiamas laikotarpio tendencijas [86, 111–113]). Taigi, Lietuvos istoriografijoje vis dar stokojama naujo požiūrio, kritiškiau vertinančio XIX a. situaciją, o ypač – carinės Rusijos valdymo transformuotą Vilniaus akademinę bendruomenę ir jos biblioteką.

Rengiant straipsnį tirtas Vilniaus jėzuitų akademijoje ir jos padaliniuose susiformavęs istorinis rinkinys *Bibliotheca Academiae Vilnensis* (po 1832 m. išvežtas į Rusiją ir pasiekiamas tyrėjams tikrai nuo šeštojo XX a. dešimtmečio, kai buvo gražintas į Lietuvą [87, 102]), Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugoma universiteto korespondencija su Rusijos imperijos Vidaus reikalų ir Liaudies švietimo ministerijų pareigūnais [12; 17; 18], rankraštiniai

bibliotekos katalogai, dovanų bibliotekai knyga [5]. Vartojant sąvokas, vadovautasi Lietuvos mokslininkų rekomacijomis [63, 141], o atsižvelgiant į reikalavimą reiškinį tirti jo aplinkoje¹¹ naudotas Aegidijaus Forcellini'o *Visos lotynų kalbos žodynas* [49, 390]. Kadangi sociologijos terminija dar nesunorminta [84, 73], apibrėžiant akademinę bendruomenę remtasi Charles'o du Fresne'o Ducange'o *Žodynu ankstyvosios ir vidurio antikos autoriams* [47, 390], Florjano Bobrowskio *Lotynų–lenkų žodynu* [38, 815], specializuotu *Sociologijos žodynu* [67, 24], informaciniais leidiniais [37], V. Senkaus ir kitų autorių pastabomis apie skiriamuosius bendruomenės bruožus (teritorija, socialinė interakcija, narių ryšiai [84, 13–15]) ir specifiką (kultūrinių, religinių, etninių ar kitokių savybių ir interesų bendrumą [84, 357]). Apibendrinant definicijas pritariama Roberto A. Nisbeto idėjai, kad bendruomenė yra *jausmo ir mąstymo, tradicijos ir išipareigojimo, narystės ir norėjimo lydinys* [73, 90], veikiamas tam tikro laikotarpio ir sociokultūrinės aplinkos, remiamasi Ulricho Im Hofo [57], Jono Račkausko [79] veikalais, o tiriamam laikotarpiui apibūdinti vartojama Eligijaus Railos rekomenduojama *Apšvietos sąvoka* [80, 28–29]. Šios epochos pradžia dažnai siejama su jėzuitų ordino Europoje panaikinimu 1773 m. ir Prancūzijos revoliucija, tačiau Lietuvoje jos raidai darė įtaką ir valstybės suvereniteto pradimas, Napoleono karai, 1831 metų

¹⁰ Plačiau apie juos žr. [64].

¹¹ Metodologinė hermeneutika reikalauja interpretuoti tekstą jo paties kontekste [70, 176].

sukilimas. Minėtinas ir dėstomosios lotynų kalbos pakeitimas į lenkų 1816 m., po 1826 m. sustiprėjusi cenzūra, carinės administracijos dėmesys luominei gyventojų kilmei skiriant pareigybes ir priimant į aukštojo mokslo įstaigas, universiteto personalo kontrolė [36, 162–203], siekiant įtvirtinti lojalumą imperatoriui, carinės administracijos valdymui ir didžiarusiškai ideologijai. Greta susitaikymo su esama padėtimi netrūko maištingų idėjų – akademinės bendruomenės savimonės sustiprėjimas ir naujos tapatybės paieškos, sietinos su *politinio romantizmo* proveržiu ir su Respublikos atkūrimo viltis puoselėjusių slaptų filomatų, filaretų, šbravcų (nenaudėlių) draugijų [29, 107–153], masonų ložių veikla [29, 119–125; 36, 339–366], sudarančia sudėtingą atskirų tyrimų objektą¹². Nepuoselėjama kriščiioniškoji humanistinė pasaulėžiūra silpnėjo, kol buvo užgožta aktualių politinių idėjų ir naujos pasaulėžiūros pradų, o laiko tarpas nuo 1773 m. lapkričio 12 d., kai Vilniaus pavyskupis Jonas Nepomukas Horainas (1760–po 1820) paskelbė Klemenso XIV bulę, iki 1774 m. sausio 13 d., kai inventorizuotas akademijos turtas [7] buvo perduotas Edukacinei komisijai [78, 330], yra svarbi takoskyra, jėzuitiška tradicija grįstą laikotarpį skirianti nuo esminių XIX a. pokyčių. Be abejo, bendruomenė kito laipsniškai, – kai kurie eksjėzuitai išitraukė į Edukacinės komisijos veiklą, ėmėsi bažnytinių pareigų: iš universitete dirbu-

¹² Minėtina Jerzy'io Borowczyko monografija [39], Vytauto Skuodžio [85], A. Pacevičiaus tyrimai [74].

sių 146 profesorių, adjunktų ir padėjėjų tik 20 iškart nusprendė išvykti, kiti siekė likti įprastoje sociokultūrinėje erdvėje [4]. Miesto ir kultūrinio elito pokyčius skatino ne tik carinė administracinė politika¹³, ministerijų sprendimai dėl universiteto struktūros ir valdymo, bet ir idėjinės programos, tikslo, bendrų vertybių praradimas. Carui Aleksandriui I ir švietimo ministriui Piotriui Zavadovskiui pasirašius *Vilniaus imperatoriškojo universiteto patvirtinimo aktą*, aukščiausiu įstaigos tikslu buvo paskelbtas *pareigūnų rengimas* užtikrinti *visų imperijos sričių gerovei* [1, 1] apribojant humanistinius bendruomenės siekius ir nepaisant Edukacinės komisijos nuostatuose [9] ir naujame universiteto statute įrašytų formalių bendruomeniškumo priemonių (tos pačios gyvenamosios vietos, pavaldumo, aprangos), į bendruomenės veiklą įsiskverbė imperijos švietimo sistemai būdingų elementų [1, 2]. Iki XVIII a. pabaigos buvo siekiama, kad šios bendruomenės nariai taptų *rinktine bendruomene* [3, 3–14], o išskirtinumo netekę jos nariai organiškai susiliejo su miesto visuomene ir XIX a. ją charakterizuoja tik atskiros grupuotės (žemaičių, voluniečių), personalijos, formalūs administraciniai ir pedagoginiai vaidmenys¹⁴. Kai bendrais tikslais, idealais ir moraline programa grįs-

¹³ Bendruomenei buvo priskirti ir dėstytojų šeimų nariai: rektoriui ir senatui nurodyta tirti jų nusižengimus carinei administracijai, įspėti ir bausti [1, 6].

¹⁴ Taip išrinktas personalijas tvirtino švietimo apygardos kuratorius ir ministras [1, 2], taigi, bendruomenė tapo priklausoma nuo carinės Rusijos valdininkų.

tas bendruomenės modelis sunyko, imperinio valdymo įtakos neišvengė ir biblioteka (pakito jos pavaldumas, administravimo metodai¹⁵, finansavimo būdai, komplektavimo šaltiniai, fondų apimtys).

Pokyčių pradžia davė postūmį dar Edukacinės komisijos veikla 1782–1803 m. (bibliotekai pavestos ne tik akademinės, bet ir viešosios bibliotekos funkcijos, 1780 m. lapkričio 2 d. priimtas įstatymas, įpareigojęs LDK spaustuves aprūpinti ją privalomu egzemplioriumi, nuo 1794 m. jai paskirtos Lietuvos vyriausiosios mokyklos spaustuvės pajamos [71]). Nors XIX a. buvo jaučiamas studijoms reikalingų knygų trūkumas ir dėl to kritikuojama ankstesnė, ne itin planinga XVIII a. komplektavimo strategija [87, 64–68], pažymėtina, kad iki XIX a. pradžios (remiantis jėzuitų regula) buvo siekiama komplektuoti visa, kas svarbu akademinės bendruomenės ugdymo procesui ir moksliniam darbui¹⁶. Be to, ir XVIII a. pabaigoje, ir XIX a. pradžioje didelės įtakos fondų komplektavimui turėjo pačios bendruomenės, jos mecenatų ir globėjų gera-

noris [19]: rektorius Martynas Počobutas (Marcin Poczubut, 1728–1810) siekė tinkamo astronomijos bibliotekos aprūpinimo, filologijos mokslo darbų ir grožinės literatūros dovanotojo Dovydas Pilchovskis (Dawid Pilchowski, 1735–1803), iš užsienio kviečiami dėstytojai buvo skatinami atsivežti profesinės literatūros, o išvykdami ją palikdavo bibliotekai (kai kada knygos iš jų buvo perkamos) [87, 76–79]. Proveniencijos rodo, kad taip į biblioteką pateko medicinos profesoriaus Vincento Anupro Herberskio (Wincenty Onufry Genergoriusz Herberski, 1783–1826), farmacininko Johano Frydricho Wolfgango (1776–1859), matematiko Karlo Christiano von Lagsdorffo (1757–1834) knygų rinkiniai [63]. Dėl spartaus fondų didėjimo (1831 m. juos sudarė 51 837 pavadinimų, arba 60 tūkst. tomų) istoriografijoje šis laikotarpis vertinamas teigiamai¹⁷ (komplektuota daugiau gamtos, tikslųjų ir humanitarinių mokslų leidinių, mažiau knygų įsigyjama lotynų, daugiau – prancūzų (35 procentų fondo), vokiečių, anglų, lenkų kalbomis [115, 67–88]), nors tikslią analizę bus galima atlikti tik sudarius visą kolekcijos *Bibliotheca Academiae Vilnensis* katalogą ir ištyrus smulkesnius knygų rinkinius (pvz., Vilniaus medicinos draugijos biblioteką, perėmusią

¹⁵ Iki XVIII a. pabaigos bibliotekos veiklą reglamentavo Jėzaus draugijos regulos, provincijolo ir vizitatorių nutarimai. Iki 1787 m. bibliotekai vadovavo Juozas Pažovskis (Józef Pazowski, 1719–po 1787), po jo – Tadas Mackevičius (Taddeus Mackiewicz, apie 1740–po 1790), nuo 1792 m. – Rapolas Litvinskis (Rafael Litwiński, 1748–1799), 1799–1803 m. – Augustinas Tomaševskis (Augustyn Tomaszewski, 1759–1814) [4].

¹⁶ Prefektas turėjo rūpintis, kad niekada netrūktų reikalingų knygų, kad būtų nuperkami naudingi leidiniai, o nereikalingi iškeičiami į geresnius [8, 230–232].

¹⁷ Nurodoma, kad XVIII a. tai buvo didžiausia biblioteka LDK: specializuotų rinkinių būta Teologijos ir Filosofijos skyriuose, Šv. Jonų bažnyčioje, vaistinėje, observatorijoje, spaustuveje (ji turėjo bibliotekai skirti bent po vieną išleidžiamų knygų egzempliorių), būtinos literatūros turėjo smulkūs akademijos padaliniai. Plg.: [40; 87, 47–112; 71].

daugelį Medicinos-chirurgijos akademijos knygų), be to, tai galėjo būti ne vien naujo administravimo rezultatas, bet ir natūralių Apšvietos epochos tendencijų atspindys.

Kaip svarbus XIX a. laimėjimas istoriografijoje minimi rankraštiniai *Vilniaus Imperatoriškojo universiteto knygų indeksai* (Librorum Academiae Caesareae Vilmensis Indices) [6], sudaryti vadovaujant Gotfriedui Ernestui Groddeckui (1762–1825), paskirtam prefektu¹⁸ 1804 m. rugsėjo 3 d., padedant adjunktams Simonui Žukovskiui (Szymon Feliks Żukowski, 1782–1834), Kazimierui Kontrimui (1776–1836) ir Stanislovui Bakovskiui (Stanisław Bakowski, 1769–po 1814), itin besiskiriantys nuo jėzuitų akademijos bibliotekos struktūrą atspindinčio katalogo [2]¹⁹. Straipsnio autorės nuomone, šis tradicine (nors ir kritikuotina) klasifikavimo sistema pagrįstas katalogas yra tas, kurį buvo įsakyta sudaryti pirmuoju 1774 m. Edukacinės komisijos potvarkiu [87, 65], nors tikėtina, kad ir anksčiau bibliotekoje buvo naudojami ir abėcėlinis, ir sisteminis katalogai, nes juos abu buvo privalu turėti pagal Jėzaus draugijos regulas. XVIII a. katalogo rankraštis pasižymi lygia, vienoda rašysena, trumpi, gana tikslūs knygų aprašai liudija, kad sudarytojas išmanė bibliotekininkystę ir bibliografiją. Paskutiniame jo puslapyje – 1772–1774 m. rektoriumi buvusio Antoni-

jaus Skorulskio (1715–1777) parašas. Pagal šiuos kriterijus 1810 m. katalogas panašus į pirminį knygų sąrašą: jo struktūra neatspindi fondų išdėstymo, įrašai skiriasi ne tik rašysena, bet ir bibliografiniu požiūriu: kai kurie neišsamūs arba klaidinantys, perkrauti nereikšmingų detalių, taisyti kita, matyt, G. E. Groddecko, rašysena [6, 16; 20]. Jo sudarytojai stokojo patirties ir kruopštumo: tame pačiame tome (pvz., t. 1) ir net puslapyje rašyta skirtingo dydžio braižu, kai kurie įrašai nebaigti ar išbraukti [6, 26], neišsiaiškinti konvoliutai, netikslios bibliografinės nuorodos. Pavyzdžiui, norint surasti Peterio Krügerio (1580–1639) traktatą *Apie dangaus kūnus* (Systemate Caeli disputatio), nurodyta ieškoti Philippo Cluverio (Philippus Cluverius, 1580–1622) *Sferinės astronomijos mokslo* (originalė: ... vide Cluveri Phipippi. *Doctrina astronomiae spherica* (Dantisci, 1635) [6, 1105]), nors šis veikalas yra P. Krügerio [82]. Čia yra ir tuščių, ir perkrautų puslapių [6, 28; 6, 40], nepakanka vietos papildymams, pavyzdžiui, prie Charles'o Coquelines'o (apie 1700–po 1750) *Išsamiausio Romos pontifikų bulių, privilegijų ir nutarimų rinkinio* (Bullarium, Privilegiarum ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima Collectio... 28 vol. Romae, 1739–1750) pirmųjų tomų vos įterpti paskutiniai. Daug kur nenurodyta knygų saugojimo vieta, pavyzdžiui, Mikalojaus Koperniko veikalas *Apie dangaus kūnų judėjimą* (De revolutionibus orbium caelestium) įrašytas be leidimo duomenų (tikėtina, kad tai pirmasis 1543 m. Niurnbergo leidimas) ir be šifro [6, 1051]). Kai

¹⁸ Apie G. E. Groddecko dalyvavimą masonų Tobulos vienybės ložės veikloje 1816–1822 m. žr. [68].

¹⁹ Rankraštinius bibliotekos katalogus yra tyrusi Danutė Kastanauskaitė [61].

kur išbraukti įrašai atkurti, matyt, kai kurie leidiniai galiausiai buvo rasti, pavyzdžiui, atkurtas Edmundo Campiono (1540–1581) veikalas *Dešimt diskusijos dėl tikėjimo klausimų, pasiūlytų Anglijos akademikams* (Oblati certaminis in causa fidei rationes decem... redditae academicis Angliae... S. l., s. a.²⁰) [6, 777], anoniminis traktatas *Isilaisviniimas iš krikščionių tikėjimo reformos, pateiktas evngelikų dvasininkų* (De reformatione religionis Christianae. S. l. 1606)²¹ nurodant, kad jis yra universiteto bibliotekoje. Taigi 1810 m. katalogą lyginant su XVIII a. katalogu, jėzuitiškas – nepilnas [87, 79] (XIX a. bibliotekos fondai padidėjo), tačiau antrasis remiasi elementaria tvarka, yra nenuoseklus, netvarkingas, ir tik dalį iš šių trūkumų pateisina sudėtingos katalogavimo aplinkybės (jis sudarytas remiantis kortelių katalogu) [87, 79–80]. Nepaisant struktūros paprastumo ir netobulumo šis XIX a. katalogas buvo intensyviai naudojamas, o 1832–1839 m. tapo daugelio antrinių knygų sąrašų pagrindu, carinės administracijos pareigūnams padėjusių Vilniaus universiteto biblioteką išskirstyti Rusijos įstaigoms [23; 25]. Procesą lengvino tai, kad XIX a. nebuvo skubama pertvarkyti tradicinės bibliotekos fondų struktūros. Liudwiko Sobolewskio (1791–1830) raporte Rusijos imperijos švietimo komiteto pirmininkui

Nikolajui Novosilcevui (1761–1836) dėl formalistinės mokslų klasifikavimo sistemos rašoma: *siūlomas naujas išdėstymas ne tik labai apsunkintų darbą, bet ir būtų nenaudingas* [87, 81]. Istorinei tvarkai bibliotekoje pritarė ir G. E. Grodeckas, išsaugojęs tradicinę klasifikaciją, tačiau tam tikri pokyčiai buvo neišvengiami: minėtinas patalpų remontas 1811–1812 m.²² ir fondų perkėlimas į naujas patalpas (dabar Kolonų salė, arba Mažoji aula), įrengtas 1819 m. vadovaujant architektui Karoliui Podčasinskiui (Karol Podczaczynski, 1790–1860).

Prie didžiausių XIX a. pasikeitimų bibliotekoje reikėtų minėti ir jos atvėrimą miesto visuomenei (1805 m. procesas buvo simbolinis – skaitytojai priimami viso labo kasdien po vieną valandą ir dukart per savaitę po dvi valandas) [87, 73], o 1814 m. įdiegus skaitytojų aptarnavimą reglamentuojančias taisykles, knygos pradėtos skolinti į namus (grožinė literatūra – universiteto darbuotojams, mokomoji – studentams), nors net įrengus 90 vietų skaityklą Mažojoje auloje, skaitytojų skaičius buvo ribojamas [87, 82–84]. Beje, panaši knygų skolinimo tvarka buvo įtvirtinta ir Jėzaus draugijos reguloje [8], detalai nurodant, kaip procesą administruoti ir užtikrinti knygų saugumą²³. Taigi, XIX a. pradžioje Vilniaus uni-

²⁰ Galbūt Campion, Edmund. *Oblati certaminis in causa fidei rationes decem redditae academicis Angliae...* Tyrnaviae, 1700.

²¹ Tikėtina, kad tai *Deliberatio De reformatione religionis Christianae per ministros evangelicos introducta...* Cracoviae, 1606 [50].

²² LVIA saugomi dokumentai apie išmoką Kazimierui Jelskiui už bibliotekos dekoravimą gipso ornamentais [22, 5].

²³ Leisdamas išsinešti knygas prefektas specialioje knygoje turėjo pasižymėti, kam jos išduodamos, ir užtikrinti, kad būtų laiku gražintos [8, 230–232].

versiteto bibliotekoje buvo naudojami kai kurie tradiciniai organizaciniai principai, o čia pasireiškę destruktivūs procesai sietini su carinės Rusijos imperijos administracijos (Liaudies švietimo, Vidaus reikalų ministerijų, Cenzūros komiteto) įtaka bibliotekos administravimui, fondų komplektavimui ir knygų cirkuliacijai sociokultūrinėje akademinės bendruomenės erdvėje²⁴.

Bibliotekos finansavimui pagerėjus [22], atsirado sąlygų atnaujinti fondus ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai: 1820–1830 m. buvo prenumeruojama apie penkiadešimt autoritetingų (mokslo kolektyvų rengtų) periodinių ir tęstinių leidinių, atspindinčių naujas pažinimo ir socialinės minties tendencijas [19; 20; 21]. Dalis jų Vilnių pasiekdavo pašto keliais iš Varšuvos (iki XVIII a. pabaigos ji priklausė Lietuvos jėzuitų provincijai, todėl akademinės bendruomenės ryšiai su ten gyvenančiais kolegomis buvo itin glaudūs) arba iš kitų Vakarų Europos kultūros centrų sausumos ir jūros keliais. Vien 1827 m. užsakytų periodinių leidinių sąrašė – 40 pavadinimų [20, 163]²⁵. Stebina humanitarinio pobūdžio leidinių gausa: čia pirmasis periodinis Europos mokslo ir literatūros leidinys, vadintas „Mokslininkų laikraščiu“ (*Journal des sçavans*), įsteigtas rašytojo Deniso De Sallo de La Coudraye (1626–1669), pradėtas leisti 1665 m., nu-

stojęs eiti dėl Prancūzijos revoliucinių įvykių, po 1816 m. tapęs literatūriniu periodiniu leidiniu; „Universalioji mokslo, literatūros ir meno biblioteka“ (*Bibliothèque universelle des sciences, belles-lettres, et arts*), leista nuo 1816 m., o 1836 m. pratęsta kaip „Ženevos biblioteka“ (*Bibliothèque universelle de Genève*) [83]; „Italijos biblioteka, arba Literatūros, mokslo ir meno dienraštis“ (*Bibliotheca italiana, o sia Giornale di letteratura scienze ed arti compilato da vari letterati*), leista Milane 1816–1840 m.; įtakingas „Visuotinis literatūros laikraštis“ (*Allgemeine Literatur Zeitung*) [30], 1785 m. įsteigtas leidėjo Friedricho Johanno Bertucho (1747–1822), 1804–1849 m. leistas Halėje, remiamas Christiano Gottfriedo Schützo (1747–1832), gyvavimo pabaigoje turėjęs 2400 prenumeratorių; „Leipcigo literatūros laikraštis“ (*Leipziger Literatur-Zeitung*), ejęs 1821–1830 m. [88]. Negalima nepaminti 1819 m. filosofo Wilhelmo Traugotto Krügo (1770–1840) pradėto laikraščio „Hermis, arba Kritinis literatūros metraštis“ (*Hermes oder Kritisches Jahrbuch der Literatur*), nuo 1820 m. redaguoto enciklopedisto Friedricho Arnoldo Brockhauso (1772–1823), leisto iki 1831 m., taip pat 1818–1849 m. Vienoje leisto „Literatūros metraščio“ (*Jahrbucher der Literatur*). Minėtinas ir „Naujas kelionių metraštis“ (*Nouvelles Annales des Voyages*) [51], 1807 m. įsteigtas revoliucijos idėjoms pritarusio danų publicisto Conrado Malte-Bruno (1755–1826), iki 1819 m. Paryžiuje leistas pavadinimu „Kelionių, geografijos ir istorijos metraštis“ (*Annales des*

²⁴ Universiteto įgytas knygas vidaus reikalų ministras neretai uždrausdavo pateikti viešai (parduoti arba naudotis jomis bibliotekoje) [15, 3].

²⁵ *Pisma periodyczne na rok 1827 do Sprowadzenia dla Biblioteki Cesarzkiego Uniwersytetu Wileńskiego* [20, 163].

voyages de la géographie et de l'histoire), ilgainiui tapęs ne mažiau populiarius nei Didžiojoje Britanijoje Rudolpho Ackermanno (1764–1834) 1809–1829 m. leista universali „Meno, literatūros, prekybos, amatų, madų ir politikos talpykla“ (Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufacturers, Fashions and Politics), iliustruota vario raiziniiais [53]; britų kolonijų kultūrinį gyvenimą atspindintis „Azijos laikraštis“ (The Asiatic Journal and Monthly Register), leistas Londone 1816–1845 m. [33] arba įtakingas „Filosofijos metraštis“ (Annals of Philosophy by Children and Phillips), redaguotas anglų chemiko Richardo Philipso (1778–1851), su pertraukomis leistas 1813–1826 metais.

Šiame sąrašė gausu medicinos mokslo darbų: minėtinas vienas iš įtakingiausių Didžiojoje Britanijoje „Edinburgo medicinos ir chirurgijos laikraštis“ (The Annals, Edinburgh Medical und Surgical Journal), formuotas kaip mokslo darbų, medicinos, filosofijos komentarų ir literatūros straipsnių lydinys, 1805–1855 m. leistas Andrew Duncano jaunesniojo (1773–1832) [72], supažindinęs su naujaisiais Europos medicinos laimėjimais; ne mažiau vertingi „Visuotiniai medicinos archyvai“ (Archives generales de medicine) [66], leisti bendradarbiaujant François Louis Isidore'ui Valleix (1807–1855) su psichiatru Ernestu Charles'u Lasègue (1816–1883) [59]; Johanno Jacobo Hartenkeilo (1761–1808) redaguotas „Medicinos-chirurgijos laikraštis“ (Medicinischn-Chirurgische Zeitung. Salsburg), leistas Zalcburge 1790–1839 m.;

Josepho Adamso (1756–1818) leistas „Londono medicinos ir fizikos žurnalas“ (The London Medical and Physical Journal), ėjęs 1799–1833 m. Į sąrašą įtrauktas vokiečių mokslininko ir leidėjo Johanno Christiano Poggendorfo (1796–1877) redaguotas „Fizikos ir chemijos metraštis“ (Annalen der Physik und Chemie), ėjęs 1824–1877 m., iki 1824 m. leistas pavadinimu „Fizikos ir fizinės chemijos metraštis“ (Annalen der Physik und Physikalischen Chemie) [31]. Būta ir kitiems mokslams skirtų periodinių leidinių, pavyzdžiui, išradėjo, parašiotizmo pradininko Louis Sébastieno Lenormand'o (1757–1837) leistas „Nacionalinės ir užsienio pramonės metraštis, arba Technologijos Merkurijus“ (Annales de l'industrie nationale et étrangère ou Mercure technologique), kur 1819–1851 m. buvo skelbiamos meno, amatų ir pramonės naujienos; vienas iš seniausių technikos mokslams skirtų periodinių leidinių – „Kalnakasybos metraštis“ (Annales des Mines) [32], įsteigtas 1794 m., ėjęs iki 1830 m. Minėtini ir teisės mokslui bei praktikai skirti leidiniai, pirmiausia 1819–1831 m. Paryžiuje leista „Temidė, arba Juristo biblioteka“ (Themis, ou bibliothèque de jurisconsulte), kur buvo pateikiama reikšmingų teisinės praktikos atvejų, taip pat „Patentų ir išradimų žinynas“ (The Repertory of patent inventions, and other discoveries and improvements in arts, manufactures, and agriculture) [55], leistas Londone 1825–1862 m. Taigi, bibliotekoje buvo komplektuojami ne tik humanitarinio pobūdžio, bet ir tikslųjų, gamtos, ekonomikos ir teisės mokslų periodiniai ir

tęstiniai leidiniai, bendruomenės nariams leidę susipažinti su naujausiomis mokslo kryptimis ir sociokultūriniais reiškiniais.

Be periodinių leidinių, XIX a. pirmoje pusėje bibliotekoje buvo komplektuojama grožinės literatūros, kartografijos darbų. 1825–1830 m. universiteto rektoriaus Vaclovo Pelikano (Wacław Pelikan, 1790–1873) korespondencijoje – dokumentai, susiję su bibliotekai siūlomo prancūzų kartografo Adrieno Huberto Brué (1786–1832) *Archeologinio atlaso*, išleisto rusų kalba (galbūt *Atlas universel de géographie physique, politique, ancienne et moderne*. Paris, 1820 [41]), įsigijimu [20, 66–67]. Vilniaus universitetas rūpinosi visų krašto švietimo sistemai priklausančių bibliotekų komplektavimu, taigi atlasas, parduodamas po 35 rublius, buvo siūlomas dar ir Vilniaus, Kražių, Minsko, Podolės, Balstogės, Svisločiaus (Gardino gubernija) gimnazijų bibliotekoms [20, 161]. Šis ir kiti panašūs faktai rodo, kad XIX a. dalį leidinių, patenkančių į universiteto biblioteką, sudarė Rusijos imperijos mokslo įstaigose parengti arba rusų kalba išleisti veikalai. Greta naudingos mokslinės, informacinės ir grožinės literatūros bibliotekai imta siūlyti įsigyti ir nevertingų propagandinių leidinių: 1821 m. buvo raginama pirkti Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo (1796–1866) *Raštus* [21, 13–17], religinio turinio leidinių rusų kalba [21, 23–28], menkaverčių brošiūrų [21, 23–27], todėl trūko lėšų mokslo leidinių komplektavimui. Ir nežinia, kaip būtų pakitę bibliotekos fondai, jeigu šiame procese nebūtų aktyviai

dalyvavę pačios akademinės bendruomenės nariai, asmeniškai rūpinęsi dėstomų dalykų materialine baze, išsaugoję tradicinius leidinių paieškos ir įsigijimo būdus.

Vienas iš populiarių komplektavimo būdų buvo akademinės bendruomenės narių, mecenatų, globėjų ir bičiulių donacijos, aukos ir lengvatinės knygų įsigijimo sąlygos [21]. Nemažai knygų buvo įsigyjama už bibliotekai paaukotas lėšas arba prieinama kaina perimama iš išvykstančių bendruomenės narių: 1825 m. kovo 26 d. V. Pelikano laiške apygardos kuratoriui pranešama, kad profesorius Johanas Peteris Frankas (1745–1821) perleidžia universitetui Vilniuje likusią savo medicinos biblioteką (1874 tomus knygų) už 700 sidabro rublių²⁶, ir prašoma leisti pinigų paimti iš Medicinos institutui skirtų lėšų [20, 44]. Reikšmingesnius knygų donacijos atvejus yra tyrę M. E. Brensztejnus, L. Vladimirovas, A. Braziūnienė, A. Pacevičius, tačiau mažai analizuoti XIX a. itin padažnęję pavienių leidinių dovanojimo atvejai, registruoti specialioje *Aukso knygoje* [5]. Jie rodo, kad donacijos tapo ne išskirtiniu bibliotekos istorijos epizodu, bet įprastu komplektavimo būdu, kasdieniu reiškiniu. XIX a. išryškėjo ir nauji komplektavimo būdai, visų pirma leidinių įsigijimas už lėšas, gautas parduodant dubletinius egzempliorius. 1825 m. universiteto korespondencijoje yra V. Pelikano laiškas švietimo apygardos kuratoriui [20, 60], kur prašoma iš pinigų, gautų pardavus dubletinį

²⁶ Apie knygų kainas XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje yra rašęs L. Vladimirovas [87, 149–157].

nenurodytos enciklopedijos egzempliorių, leisti pirkti iliustruotą George'o Wolfgango Knorro (1705–1761) veikalą *Rinktinės gamtos grožybės* (Sammlung von Merckwürdigkeiten der Natur und Alterthümern des Erdbodens... Nürnberg, 1755) [62]. Taigi, dėl imperinio valdymo įtakos bibliotekos komplektavimas tapo priklausomas nuo Rusijos imperijos biurokratinio mechanizmo [13], o tai, nepaisant gero finansavimo, padarė žalos fondų kokybei, ribojo bibliotekos prefekto veiklą ir bendruomenės skaitymo interesų pasirinkimo laisvę [15].

Kita vertus, rūpindamiesi bibliotekos komplektavimu, jo kokybei ir spartai užtikrinti universiteto darbuotojai naudojo iki XIX a. pradžios sukurtus komunikacijos kanalus ir kai kurias išsaugotas privilegijas [87, 149–157]. Patikimų duomenų apie tradicinius bibliotekos komplektavimo būdus ir specifines bendruomenės narių veiklos ypatybes, leidusias apeiti carinės Rusijos imperijos valdymo organų apribojimus, yra švietimo komiteto pirmininko N. Novosilcevo raporte Vidaus reikalų ministerijai [16, 1]. Išaiškinta, kad knygoms nebuvo papildomų mokesčių ir jos buvo *gabenamos tiesiai į Vilniaus universitetą*. Informuojama, kad XIX a. pirmojoje pusėje daug knygų į biblioteką patekdavo *jūra iš Liubeko ir sausumos keliu iš Paryžiaus, taip pat iš kitų Europos miestų*. Be to, pabrėžiama, kad *pasinaudodami savo komunikacijos kanalais universiteto tarnautojai muitininkams neretai iš anksto pranešdavo, kur turėtų keliauti tam tikros knygų siuntos, kad jos būtų praleidžiamos be gaisiaties*. Teigiama, kad mui-

tininkai dažnai *netikrina tokių knygų, o tik užantspauduoja jų pakus ir pasirūpina, kad keliautų nurodytu adresu*. Gubernatorius, gavęs pranešimą apie knygų siuntą, paskiria du žmones joms išpakuoti, bet tarnautojai *netikrina knygų turinio, o dažniausiai stebi, kad atidaromose tokiose knygų siuntose nebūtų kokių nors kontrabandinių prekių*. Akivaizdu, kad carinės administracijos pareigūnai dirbo aplaidžiai: *neretai atsitinka ir taip, kad knygas išpakuoja tiktai universiteto žmonės*. Tai leisdavo „apeiti“ galiojančius draudimus, išvengti nepalankių cenzūros sprendimų [16, 1]. Šiame raporte atskleidžiamas ir to laikotarpio cenzūros proceso mechanizmas²⁷, pažymima, kad sudaromas nuvežų į universitetą knygų katalogas siunčiamas gubernatoriui, paskui – Vidaus reikalų ministerijai ir vėl – Cenzūros komitetui (*knygos tuo tarpu likdavo Vilniaus universitete arba būdavo išduodamos jas užsakiusiems privatiems asmenims*), kol galiausiai grįždavo pas gubernatorių su išaiškiniu, ar gali būti parduotos, ar pripažintos

²⁷ Pagal 1804 m. cenzūros įstatymą cenzūrų komitetai buvo steigiami iš profesorių ir magistrų (dėl to tiesiogiai pavaldūs universitetui); jokia knyga neturėjo būti imperijoje išspausdinta ir parduota be šių komitetų leidimo; cenzoriai turėjo teisę tikrinti leidinius, skirtus viešam naudojimui, taip pat knygas, užsakomas iš užsienio. Publikuoti rengiamų dvasinių knygų cenzūra buvo palikta bažnytinei valdžiai; vietos cenzūros komitetams pavestas rankraštinųjų pjesių cenzūravimas, o kur nebuvo cenzūros komiteto, šis darbas patikėtas liaudies mokyklų direktoriams; teatro afsų cenzūra – pasaulietinei valdžiai [10]. Po 1826 m. cenzūra tapo dar griežtesnė [27].

draudžiamomis. Universiteto administracijai nurodoma stebėti, kad uždraustos knygos *nepasirodytų ant miesto knygynų prekystalių*, o taip atsitikus įsakyta pranešti miesto policijai. Kartais ministras nurodydavo leidinius grąžinti į užsienį (siuntimo išlaidas mokėjo užsakovas). Teigiama, kad beveik visais panašiais atvejais, kiek jų pasitaikė, universitetas atsakė, kad knygos skirtos ne parduoti, o universiteto, Katalikų dvasinės seminarijos bibliotekoms ir asmeniniams profesorių poreikiams. Taip, naudodamasi savo autoriteto galia, bendruomenė įtikindavo carinę administraciją savo teisumu, apgindavo mokslo interesus ir įgytas knygas išsaugodavo savo ir bendruomenės narių bibliotekose.

Šis raportas ir uždraustų knygų sąrašai²⁸ leidžia analizuoti XIX a. cenzūros ypatybes²⁹, jas palyginti su iki tol šalyje veikusia Katalikų Bažnyčios cenzūra. Abu šiuos reiškinius sieja didelis dėmesys filosofinio ir religinio turinio leidiniams, tačiau jėzuitų regula draudžiamų autorių knygas leido skaityti, kad būtų išmokta su jais polemizuoti³⁰, o Rusijos imperijos cenzoriai siekė, kad jos visai nepasiektų skaitytojų [13].

²⁸ Catalogue des livres, que l'Université de Vilnius a fait venir des pays étrangers et que le ministre a defendu de faire parvenir au publique [16, 3].

²⁹ Griežtai reikalaujama pagarbos carui ir jo šeimos nariams, jų atžvilgiu drausta ne tik kritika, bet ir analizė akademinės bendruomenės rengtuose periodiniuose leidiniuose. Žr. įsaką „Господину исполняющему должность Ректора“ [16, 76–77].

³⁰ Eretiškus autorius buvo leidžiama skaityti studijų tikslais, buvo galima naudotis knygomis, jeigu jos buvo su draudžiamų autorių komentarais (arba nurodoma jas išvalyti [8]).

1820–1823 m. sąrašė gausu veikalų, skirtų Katalikų Bažnyčios istorijai, diskusiniams religijos teorijos ir praktikos klausimams. Iš 1820 m. gegužės–gruodžio mėn. sąrašo, rasto pas universiteto knygų tiekėją Friedrichą Moritzą (apie 1760–po 1830) [15], minėtinas bibliotekai skirtas prancūzų teologo Louis de Thomassino (1619–1695) *Traktatas apie Bažnyčios vienybę* (Traité de l'unité de l'Eglise)³¹; žymaus Apšvietos epochos enciklopedisto Paulo Henry Thiry d'Holbacho (1723–1789) *Gamtos sistema* (Systeme de la nature); jo bičiulio Nicolas Antoine'o Boulanger (1722–1759) vardu pasirašytas traktatas *Apnuoginta krikščionybė* (Le Christianité dévoilée), išleistas 1761 m.; švietėjo Denis Dederot (1713–1784) *Filosofinės idėjos* (Pensées philosophiques); prancūzų erudito François Gazeau ir Louis Ellies Du Pino (Dupin, 1657–1719) *Bažnyčios istorija* (Histoire de l'Eglise) [56]. Jėzuitų švietimo sistemoje plačiai naudotiems ir atidžiai cenzūruotiems antikos autoriams XIX a. cenzoriai nebeteikė tiek dėmesio, bet atidžiau nei bet kada tikrino mokslinio ir mokomojo pobūdžio veikalus, skirtus Lenkijos, Rusijos, Prancūzijos istorijos, filosofijos ir visuomenės raidos klausimams. Minėtame sąrašė – anonimiškai išleista François M. Monnier (apie 1780–apie 1850) *Lenkijos istorija nuo jos susikūrimo iki 1795 m.* (Histoire de Pologne depuis son origine)³² ir be autorinių duomenų į sąrašą

³¹ Yra žinomas šio veikalo leidimas, pasirodęs Paryžiuje 1693 m.

³² Yra žinomas leidinys: Monier, F. M. *Histoire de Pologne, depuis son origine jusqu'en 1795*. T. 1–2, Paris: 1807.

įtraukta Jeano Jacques'o Reuilly de Racault (1780–1810) *Kelionė į Krymą* (Voyage en Crimée et sur les bords de la Mer Noire, pendant l'année 1803. Paris, 1806) [15, 3]. Daugelis šių knygų buvo skirtos bendruomenės poreikiams, nors nemažai leidinių užsakoma ir Vyriausiajai seminarijai, gimnazijų bibliotekoms. Iš minėto sąrašo seminarijos bibliotekai skirtas pilietines teises gynusio Voltaire'o (François-Marie Arouet, 1694–1778) *Filosofinis žodynas* (Dictionnaire philosophique), filosofo ir politiko Constantino François de Chassebœuf de Volney (1757–1820) veikalas *Griuvėsiai, arba Imperijų revoliucijų apmąstymai* (Les Ruines), pirmą kartą išleistas 1791 m., laikomas Apšvietos epochos idėjų įkūnijimu, Louis-Sébastieno Le Naino de Tillemont'o (1637–1698) *Mokslo darbai papildyti Bažnyčios istorijai* (Memoires pour servir a l'Histoire de Ecclesiastique), vertinami dėl faktų pagrindimo originaliais istoriniais dokumentais.

Su bibliotekai skirtais leidiniais būdavo gabenamos knygos bendruomenės nariams ir su ja susijusiems asmenims. Analizuotame sąrašė – knygos, skirtos Vilniaus gimnazijos mokytojui Stanislovui Čerskiui³³ (Stanisław Czernski, 1777–po 1833): anonimiškai išleista Hubert'o de Beaumont'o de Brivazaco (1746–1821) *Europa ir jos kolonijos* (Europe et ses colonies) [35], Pierre'o Bayle'o (1647–1750) *Istorinis-kritinis žodynas* (Dictionnaire historique), *Se-*

³³ S. Čerskio skaitymo interesus yra tyręs A. Pačevičius [75].

nosios ir moderniosios bibliografijos rinkinys (Choix de la bibliographie ancienne et moderne... London; Paris, 1810), Joachimo Lelewelio (1786–1861) *Paskutiniai Žygmanto valdymo metai* (Ostatnie lata panowania Zygmunta Starego i początek panowania Zygmunta Augusta... Warszawa, 1821) [15, 3]. Taigi, biblioteka kaip įtakinga institucija teikė papildomas paslaugas savo bendruomenei, o jos atgabenti leidiniai buvo bent iš dalies saugomi nuo griežtų cenzūros komiteto sprendimų (kartais knygomis buvo leidžiama naudotis išplėšus *probleminius* lapus [15, 377]. Daug knygų buvo įsakyta sunaikinti, pavyzdžiui, Voltaire'o romanus³⁴, rastus pas F. Moritzą, arba grąžinti į užsienį. Visgi dalis knygų likdavo bibliotekoje, pavyzdžiui, prancūzų erudito Charles'o François Dupuis (1742–1809) veikalas *Visų religijų atsiradimo santrauka* (Abregé de l'origine de tous les cultes. Paris, 1821), visuomenės veikėjo, pirmosios Revoliucijos istorijos autoriaus Charles'o Lacratelle'io jaunesniojo (1766–1855) *Prancūzijos XVIII a. istorija* (Histoire de France pendant le XVIIIe siècle. 6 vol. Paris, 1808) ir kt. Taigi, nors akademinėi bendruomenei kartais pavykdavo apginti savo interesus, stiprinant knygų įsigijimo kontrolę buvo stabdoma pažangių Apšvietos epochos idėjų sklaida.

³⁴ Žymesni iš jų: *Kandidas arba optimizmas* (Candide ou l'optimisme), *Zadigas* (Zadig, Paris, 1747), 1748 m. išleistas antrašte *Memnonas, Babilono princesė* (La princese de Babylone), *Žmogus už keturiasdešimt ekiu* (L'homme aux quarante ecus).

Siekdama sustiprinti įtaką valdomose teritorijose, 1826 m. carinė administracija įsteigė Vyriausiąją cenzūros valdybą [26], bendruomenės leidžiamuose leidiniuose uždrausta rašyti apie carą ir jo aplinką [15, 76–77], griežtesnė tapo spaudos ir knygų prekybos priežiūra, o draudžiamųjų knygų sąrašai – ilgesni ir mažiau pagrįsti [15, 22]. Iš šių dokumentų masyvo LVIA matyti, kad jie apima skirtingą laikotarpį (nuo vieno dviejų mėnesių iki pusmečio)³⁵, todėl skiriasi ir apimtimi. Pavyzdžiui, 1821 m. pradžioje uždraustas anonimiškai išleistas skandalingas (net XXI a. skaitytoją šokiruojantis)³⁶ Pierre'o Ambroise-François Choderlos de Laclos (1774–1803) epistolinis romanas *Pavojingi ryšiai* (Les liaisons dangereaux), pirmą kartą publikuotas 1782 m. (atspindintis moralinį aristokratijos nuopuolį prieš Prancūzijos revoliuciją); biografinis veikalas apie italų dramaturgą Ludovico Ariosto (1475–1533) ir Metastasio (Pietro Antonio Domenico Trapassi, 1698–1782) sekėją (talentingai parodijavusį Niccolò di Bernardo dei Machiavelli'o (1469–1527) veikalus), sudėtingą Prancūzijos revoliucijos laikotarpį atskleidžiančių istorinių-satyrinių dramų autoriaus Vittorio Alfieri (1749–1803) veikalas *Alfieri gyvenimas* (Vie d'Alfieri), anonimiškai išleista *Trumpa jėzuitų istorija* (Histoire abrégée des jésuites), ko gero, priklausanti Jeano François Goubeau de La Billanerie

³⁵ 1820 m. gegužės–gruodžio mėnesį į sąrašą įtraukta 11 pavadinimų [15], kitur – po keliasdešimt arba net iki šimto leidinių.

³⁶ Dėl šios priežasties kūrinio uždraudimas laikytinas suprantamu ano meto sąlygomis.

(XVIII a.) plunksnai (Paris, Delaunay, 1820) [52]. 1821 m. lapkritį uždraustas minėtasis Ch. F. Dupuis veikalas – jo garsaus, astronomijos ir mitologijos tyrimus jungiančio daugiatomio *L'Origine de tous les Cultes, ou la Religion universelle* (Paris, 1794) perdirbinys. Kai kuriuose sąrašuose – keliolika, kituose – keliasdešimt [15, 46–47] ir daugiau veikalų [15, 375–382]³⁷. Vyriausiosios cenzūros valdybos įsakymu bet kurio vietos komiteto sprendimai buvo privalomi kitiems [27], todėl ilgainiui į draudžiamųjų knygų sąrašus pateko gausi geriausių Paryžiaus, Vienos, Leipcigo, Berlyno, Briuselio leidyklų produkcija. Skirtinga leidinių cenzūravimo sparta ir dažniausiai nutylimi sprendimų motyvai neleidžia tiksliai įvertinti XIX a. cenzūros masto, tačiau išlikę gausūs uždraustų leidinių sąrašai liudija tiriamos bendruomenės pastangas sukurti Vilniuje modernią, atvirą, turtingą, Apšvietos epochos idėjas atspindinčią biblioteką, nepaisant imperinio valdymo keliamų trikdžių.

Destruktyvūs carinės Rusijos imperijos sociokultūriniai procesai ne tik veikė Vilniaus universiteto bibliotekos struktūrą, valdymą ir turinio kokybę, bet keitė ir vietos bendruomenę. Čia svarbu prisiminti, kad cenzūros komiteto nariais dėl savo išsilavinimo ir erudcijos dažniausiai buvo skiriami kaip tik šios bendruomenės nariai [10, 1–2]. Be to, nepaisant asmeninių įsitikinimų ir santykio su imperine administracija, pagal galiojančius cenzūros nuostatus

³⁷ Itin ilgas 1829 m. kovo mėn. draudžiamųjų knygų sąrašas [15, 375–382].

(2 sk., 12 paragrafas) jie asmeniškai atsakė už savo sprendimus ir pateiktus draustinių knygų sąrašus. Dėl to cenzūros komiteto sprendimai liudija ne vien jos narių asmeninę erudiciją, litetatūrinį skonį, pasaulėžiūrą ir požiūrį į to meto literatūros, mokslo ir filosofijos tendencijas, bet ir tam tikrą prisi-taikymą prie esamos padėties, kompromiso ir dialogo su valdančia imperine adminis-tracija paieškas [27; 28]. Įvertinti akademi-nės bendruomenės padėtį paskutiniaais uni-versiteto gyvavimo metais ir po 1832 m., kai buvo pradėtos jo kilnojamojo ir nekil-nojamojo turto dalybos, reikėtų atskiro, detalaus tyrimo, tačiau vertingų duomenų esama ir jau analizuotuose dokumentuose, atskleidžiančiuose carinės administracijos savivalę, barbarišką elgseną akademinės bendruomenės, bibliotekos ir viso krašto švietimo sistemos atžvilgiu [14; 12]. Mi-nėtinas 1831 m. gruodžio 10 d. švietimo ministro Karlo Liveno (1828–1833) laišk-as Georgijui Kartaševskiui (1777–1840), ideologiškai „pateisinęs“ pradėtas reformas, mat, imperatoriaus nuomone, *jaunimo au-klėjimas Baltarusijoje ir kitose iš Lenkijos at-siimtose gubernijose reikalauja neatidėliotino pertvarkymo ir patobulinimo, todėl pasaulie-tinėse mokyklose rusus būtina pradėti mokyti rusų kalba, o lenkų kalbos dėstymą apriboti, taip pat palaipsniui naikinti prie Romos katalikų bažnyčių veikiančias mokyklas, o jau veikiančiuose ir naujai steigiamuose uni-versitetuose įvesti dėstymą rusų kalba* [14, 12–13]. Vienas iš svarbiausių šio „projek-to“ tąšos etapų buvo Vilniaus universiteto uždarymas, jo turto perkėlimas į įsteigtą

Kijevo universitetą ir kitas Rusijos impe-rijos švietimo įstaigas: 1831 m. lapkričio 31 d. slaptojo valstybės tarėjo Grigorijaus Černiševo (1762–1831) laiške rašoma, kad *šiuo metu universitetas Kijeve ir atskiros apy-gardos sudarymas yra reikalingesnis* [14, 1]. 1832 m. gegužės 5 d. liaudies švietimo de-partamento laiške G. Kartaševskiui įsakyta *Imperatoriaus nurodymu Vilniaus universite-tą uždaryti, o šio universiteto švietimo apy-gardą prijungti prie Baltarusijos* [14, 27]. Baltarusijos švietimo apygardos kuratorius buvo įpareigotas *nedelsiant vykti į Lietuvą ir Vilniaus universiteto medicinos ir teologijos fakultetus perduoti Vidaus reikalų ministeri-jos žinion pertvarkyti į Medicinos-chirurgijos akademiją ir Dvasinę mokyklą*, t. y. Romos katalikų dvasinę akademiją. Taip pat įsaky-ta sudaryti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto sąrašą [14, 42–43], dalį bendruome-nės narių atleisti iš einamų pareigų, o kitus (carinei administracijai lojalius) tarnautojus įpareigoti *persikelti į Medicinos-chirurgijos akademiją ir Dvasinę mokyklą*. Nurodoma, kad *Astronomijos observatorija perėjo [Pe-terburgo] Mokslų akademijos žinion, todėl reikia pasirūpinti, kad tarnautojai ir moksl-i-ninkai pereitų į tą įstaigą, o kiti būtų atleisti*. Carinės administracijos įsakai neaplenkė ir bibliotekos: pareikalauta, kad *visa, kas iš Vilniaus universiteto bibliotekos ir kabinetų galėtų būti naudinga šioms įstaigoms, joms ir perduoti*, o kita – išskirstyti [14, 28] *parei-gūnų nuožiūra* [18, 1–3]. 1832 m. birželio 27 d. rašte rektoriui pranešta, kad Medici-nos-chirurgijos akademijai būtų perduoti kai kurie buvusio Vilniaus universiteto fa-

kultetai ir kabinetai su jų turtais, profesoriais (!), mokymo priemonėmis [14, 35] ir kad *rengiant Rusijos imperijai taip reikalingus gydytojus ir vaistinininkus nebūtų jokios pertraukos mokymo procese* [18, 1–3]. Taigi, uždarydama universitetą, naikindama akademinę bendruomenę ir jos biblioteką, carinė administracija pabrėžė savo imperinius interesus.

Sudėtingas Vilniaus universiteto bibliotekos dalybų procesas, koordinuotas 1832 m. gegužės 1 d. sudarytos Likvidacinės komisijos, užtruko keletą metų. 1832 m. rugpjūčio 16 d. rašte [18, 15] nurodyta, kad *tiksliausiam bibliotekos išskirstymui* paskirtas dogmatikos ir Bažnyčios istorijos profesorius Antonas Fijalkovskis (Antoni Fijałkowski, 1797–1883) ir Vilniaus vyriausiosios dvasinės seminarijos regentas, kad atskirtų veikalus, skirtus Romos katalikų dvasinei akademijai, o Patologijos katedros vedėjas Adolfas Abichtas (1793–1860), vaistinininkas ir masonų ložės „Uolulis lietuvis“ (Gorliwy Litwin)³⁸ narys Jokūbas Šimkevičius (Jakub Szymkiewicz, Perkūnas, 1755–1818) ir filaretas Karolis Justas Muiželis (Karol Justus Muyschel, Mojrzel, 1799–1843) [69, 88] – atrinkti knygas Medicinos-chirurgijos akademijai. Kad knygos būtų paskirstytos pagal carinės administracijos pageidavimus, teminiai universiteto bibliotekos knygų sąrašai buvo siunčiami Rusijos vidaus reikalų ministerijos pareigūnams, Charkovo ir Kijevo universitetams. 1832 m. birželio 18 d. bibliotekos prefektas

Pavelas Kukolnikas (1795–1884) kuratoriui G. Kartaševskiui praneša, kad bibliotekos katalogų niekas nenori perrašyti arba prašo 0,15 sidabro rublio už lapą ir *pagal šiuos įkainius darbas kainuotų ne mažiau kaip 150 sidabro rublių, be to, dar reikėtų 12 sidabro rublių popieriui ir 3 sidabro rublių rašalui* (iš viso 165 sidabro rublių [12, 3]). Su panašiomis problemomis susidurta iki pat 1840 m.: štai 1833 m. rugpjūčio 12 d. profesoriai A. Abichtas ir Jonas Grinevičius (Jan Hryniewicz, 1791–1866), prašydami medicinos veikalų katalogui perrašyti atsiųsti du klierikus, nurodo, kad šis darbas *kainuos 37 sidabro rublius*, ir dar prašo lėšų *draudžiamųjų knygų katalogui sudaryti* [11, 3]. Vadovaudamasi neteisėtais savininkiškais interesais, carinė administracija bandė leidinius išsaugoti numatytoms Rusijos imperijos įstaigoms: į biblioteką uždrausta įeiti ne tik pašaliniais, bet ir bendruomenės nariams, nepriklausantiems Likvidacinei komisijai (Medicinos-chirurgijos akademijos administracijos posėdžio protokolai) [11, 1]; taip pat svarbus 1832 m. rugsėjo 12 d. Likvidacinės komisijos posėdžio protokolo išrašas, skelbiantis, kad Adomui Jocheriui (Adam Jocher, 1791–1860) pavesta sudaryti du atskirus perduodamų knygų katalogus, reikalaujama, kad *būtų laikomasi vienodų katalogavimo ir bibliografinio aprašo taisyklių* [11, 10] leidinių identifikavimui palengvinti. Kiti dokumentai atskleidžia studijų proceso trikdžius, mat dėl carinės administracijos savivalės bendruomenė nebegalėjo normaliai naudotis biblioteka: Laikinojo mokyklų komiteto pirmininkas

³⁸ Kai kuriuos masonų veiklos aspektus yra tyręs V. Skuodis [85].

Mykolas Polinskis (Michał Poliński, 1783–1848) 1832 m. rugsėjo 20 d. tvirtina, kad pradėjus katalogų perrašymą *teko stabdyti kitus darbus, nes niekas daugiau tuo pat metu nebegalėjo naudotis katalogais*, be to, iš Peterburgo atvykęs profesorius Sergejus Gromovas (1774–1856) su kolega išsivežė atskirų kabinetų katalogus [12, 66], įrodinėja, kad akademija gali atiduoti tik nereikalingus leidinius (arba jeigu jų yra keli egzemplioriai), ir patikina, kad komisijos nariai *jau pažymėję akademijai reikalingas knygas ir tuos leidinius, kurie galėtų būti naudingi kitoms šio krašto švietimo įstaigoms*. Taigi, nors būta nuolankumo ir prisitaikymo prie esamos padėties (M. Polinskis informuoja administraciją, kad perrašinėjamas matematikos ir meno knygų katalogas, o juos baigus *jis pats imsis kitų knygų aprašymo* [12, 61–63]), bibliotekos išsklaidymas bendruomenės nariams buvo itin skausmingas.

Deja, bibliotekos padalijimas Medicinos-chirurgijos akademijai ir Katalikų dvasinei akademijai buvo tik šio barbariško proceso pertrauka, nes knygos toliau buvo siūlomos Šv. Vladimiro universitetui Kijeve [25], Charkovo universitetui [17; 11, 98–99], kai kurioms kitoms carinės imperijos mokslo ir švietimo įstaigoms, pavyzdžiui, į vertingas Vilniaus observatorijos knygas pretendavo Oršos licėjus [12, 238]. Išlikę universiteto turto sąrašai liudija carinės administracijos savivalę: išvežti buvo parengtos ne tik knygos [24], bet ir paveikslai, medalių, monetų kolekcijos, rankraščiai [17, 303–306]. Išgabenti parengtos knygos buvo saugomos netinkamomis sąlygomis, neatliko įprastų

funkcijų. Išlikęs 1836 m. gegužės 14 d. Medicinos-chirurgijos akademijos prezidento laiškas Katalikų dvasinės akademijos profesoriams, kad pasirūpintų knygomis, saugomomis Medicinos-chirurgijos akademijoje. Griežtą toną, išreiškiantį nepasitenkinimą be priežiūros palikta biblioteka, sustiprina laiške vartojama leksika (neišgabentas knygas grasinama *pernešti į kokį nors rūsį*) [11, 94]. Išlikusi Vilniaus universiteto 1831–1839 m. korespondencija, aktyvus filomatų, filaretų ir masonų dalyvavimas bibliotekos fondų dalybose rodo, kad šis procesas nebuvo sklandus – akademinė bendruomenė jį vilkino bandydama išsaugoti čia sukomplektuotus vertingus leidinius. Deja, šios pastangos buvo bergždžios, nes dauguma knygų buvo išvežta dar iki 1836 m.: į Kijevo universitetą – 5397 veikalai, arba 7554 tomai [24, 326], į Charkovą – 1336 veikalai, arba 4321 tomas [26, 59]. Pagrindiniai perduodamų knygų sąrašai nuolat pildyti [26] (į Kijevą perduodamų knygų sąrašė – trys dideli ir vienas keliolikos pozicijų priedas [24]), buvo susirašinėjama ir uoliai ieškoma kiekvieno vertingesnio Kijevo ar Charkovo nepasiekusio leidinio [11, 164]. 1838 m. vasario 16 d. carinės administracijos rašte Medicinos-chirurgijos akademijos prezidentui įsakoma iš šiai ir Katalikų dvasinei akademijai paskirtų knygų 384 tomus perduoti Šv. Vladimiro akademijai Kijeve, o 250 tomų nugabenti į Katalikų dvasinę akademiją, pasilikti leista tik medicinos knygas ir filologijos veikalus, kuriuos Šv. Vladimiro universiteto biblioteka turi, kitus (725 pavadinimai) pakartotinai įsakyta nugabenti į Kijevą [11, 123–151], ignoruojant visus vietos bendruomenės lūkesčius ir pastangas.

IŠVADOS

Apibendrinant ištirtus šaltinius, atskleidžiančius Vilniaus akademinės bendruomenės ir jos bibliotekos būklę XIX a. pirmojoje pusėje, galima teigti, kad tam tikrą bibliotekos komplektavimo palikimą lydėjo krizė, sukelta universiteto administravimo pokyčių, jo uždarymo ir bibliotekos išskirstymo carinės Rusijos imperijos įstaiigoms. Nepaisant istoriografijoje išgalėjusios tendencijos teigiamai vertinti Vilniaus akademinės bendruomenės ir bibliotekos raidą tiriamuoju laikotarpiu, išlikę Rusijos administracijos įsakai liudija pragaištingą imperinio valdymo įtaką, negrįžtamai pakeitusią ir vietos akademinę bendruomenę, ir jos biblioteką. Iki XIX a. pradžios ši bendruomenė buvo ne vien organiška, tam tikru valdymu ir hierarchija pagrįsta mokslo ir švietimo tikslus įgyvendinanti sociokultūrinė struktūra, – jos narius siejo subtilesnė, giluminiai struktūriniai sluoksniai (pirmiausia – bendri tikslai, vertybės ir tam tikri elgesio principai, ne mažiau svarbūs nei formalūs nuostatai, taisyklės ir vyresniųjų instrukcijos). Universiteto administravimą perdavus Edukacinės komisijos, o vėliau – carinės Rusijos imperijos Liaudies švietimo ministerijos pavaldumui, pradėjus diegti formalias elgesio normas, šie giluminiai bendruomeniniai ryšiai sunyko, o tai sudarė palankesnes aplinkybes čia buvusią turtingą humanistinę biblioteką išskirstyti carinės Rusijos imperijos švietimo ir mokslo įstaiigoms.

Nors XIX a. pradžioje tradicinė Vilniaus akademinės bendruomenės struktūra

buvo sunaikinta, dėl natūralios socialinių procesų inercijos ir bendruomenės pastangų išsaugoti XVIII a. dvasines vertybes, sukauptą Europos mokslo ir kultūros paveldą, bibliotekoje išliko jėzuitiškų, daugeliui Vakarų Europos švietimo ir mokslo įstaiigų būdingų administravimo ir komplektavimo elementų. Bet XIX a. bendruomenės narius siejo jau ne idėjiniai ir dvasiniai tikslai ar krikščioniškos humanistinės vertybės, o edukacinė veikla ir pastangos išlikti sudėtingomis imperinio valdymo sąlygomis, greta oficialiai deklaruojamų uždavinių išryškėjo mažesnių socialinių darinių (draugijų ir grupuočių) kultūriniai ir politiniai interesai. Analizuoti šaltiniai rodo, kad nors aplinkybės pakito, jai priklausančią biblioteką bendruomenė stengėsi komplektuoti remdamasi Apšvietos epochos tendencijomis, tačiau tam trukdė carinė cenzūra, sociokultūrinės sąlygos ir kokybinės pačios bendruomenės permainos. Kadangi biblioteka buvo formuojama per visą universiteto gyvavimo laikotarpį (ji buvo ir bendruomenės ugdymo priemonė, ir jos kultūrinės bei socialinės veiklos rezultatas), probleminių bibliotekos istorijos etapų tyrimas leidžia geriau atskleisti bendruomenės specifiką, jos įtaką miesto ir šalies sociokultūriniam procesams, knygos kultūros, bibliotekinių rinkytės raidai Lietuvoje, o atsižvelgiant į XX a. istorines aplinkybes (*Bibliothecae Academiae Vilnensis* sugražinimą į Vilnių), ji greta išsaugoto istorinio universiteto ansamblio laikytina svarbiausia senosios Vilniaus jėzuitų akademijos ir dabartinio Vilniaus universiteto jungiamąja grandimi.

NUORODOS

Šaltiniai

1. *Akt podwierzdenia Imperatorskiego uniwersytetu w Wilnie...* S. l., [1803]. 14 lap.

2. *Catalogus auctorum ordine Alphabetico dispositus...* [Vilnae], [apie 1773]. VUB RS, f. 2, DC 8. 184 p.

3. *Epitome Instituti Societatis Iesu...* Vilnae, 1690. 132 p.

4. *Informatio de personis Collegii Academici...* [Vilnae], 1773. VUB RS, f. 2, DC 6. 24 p.

5. *Księga darów uczynionych do biblioteki Akademickiej Wilensk[iej]*. 1792–1832. LVIA, f. 271, ap. 2, b. 68. 27 lap.

6. *Librorum Academiae Vilnensis indices...* T. 1–4. Vilnae, 1810. VUB RS, f. 3, b. 290.

7. *Lustracja Collegium Akademickiego Wilenskiego anno 1773... poznoczęta...* VUB RS, f. 2, b. DC 4.

8. *Regulae Societatis Iesu*. Antverpiae, 1635. 276. [49] p.

9. *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego...* S. l., [1781]. [22] lap.

10. АЛЕКСАНДР I. Устав о цензуре: копия... И указы государя императора Александра первого... состоящиеся в 1804 году. Москва, 1804, p. 1–8.

11. *Дело императорской Виленской Медико-Хирургической академии о передаче библиотеки...* 1823–1839. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 2974. 165 lap.

12. *Дело о библиотеке... после закрытия Виленского университета*. 1832. LVIA, b. 567, ap. 2, b. 2949. 336 lap.

13. *Дело о Виленском цензурном комитете*. 1829. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 2489. 38 lap.

14. *Дело о закрытии Виленского университета*. 1831–1838. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 2802. 120 lap.

15. *Дело о запрещенных книгах и об инструкциях для книготорговцев*. 1824–[1831]. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1469. 428 lap.

16. *Дело о запрещенных книгах*. 1816–[1830]. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 594. 32 lap.

17. *Дело о передаче пособий Виленского университета...* 1834–1836. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3101. 281 lap.

18. *Дело о передаче... зданий и учебных пособий Медико-Хирургической академии*. 1832. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3138. 84 lap.

19. *Дело о пожертвованных книг... для учебных заведений* 1824. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1518. 130 lap.

20. *Дело о приобретении для Виленского университета книг, атласов...* 1924–1830. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1372. 503 lap.

21. *Дело о разных в Виленский университет присылаемых книгах*. 1812–1831. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 362. [43] lap.

22. *Денежные средства на содержание библиотеки Виленского университета*. 1811–1812. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 295. 6 lap.

23. *Каталог книг библиотеки Виленского университета переданных в Киевский*. 1835. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3822. 327 lap.

24. *Каталог книг... кабинетов живописи, скульптуры и гравировальных искусств*. 1835. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3808. 99 lap.

25. *Каталог книг переданных в университет Киева...* 1835. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3820. 59 lap.

26. НИКОЛАЙ I. *Устав о цензуре*. [Москва], 1826. [44] p.

27. *Об отпущенных деньгах на расходы по переписке каталогов...* 1814. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 423. 11 lap.

28. *О награждении... чиновников за... труды по сдаче учебных пособий... университета*. 1835. LVIA, f. 567, ap. 2, b. 3700. 21 lap.

Literatūra

29. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus; KULAKAUSKAS, Antanas. *Carų valdžioje: XIX am-*

žiaus Lietuva. Vilnius, 1996. 359 p. ISBN 9986-403-69-3.

30. *Allgemeine Literaturzeitung...* (1785) Jahrgang 1808, Band 1, Numero 73 [interaktyvus]. Das Zeitschriftenportal der ThULB. Jena [žiūrėta 2008 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per: http://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_jparticle_00030958.

31. *Annales de chimie ou Recueil de mémoires concernant la chimie*. Poggendorf A–B [interaktyvus] Scholarly Society Project. University of Waterloo library [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://www.scholarly-societies.org/history/PoggAbbrevsAB.html>>.

32. *Annales des Mines*: [publications consacrées à l'industrie et aux techniques] [interaktyvus]. l'École nationale supérieure des Mines [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://www.annales.org/>>.

33. *Asiatic journal and monthly review* [interaktyvus]. Antiquarian Backset Periodicals Service Company. Germantown, USA [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per: <http://www.periodicals.com/html/ihp_e.html?ea55719>.

34. BARANOWSKI, Henryk. *Bibliografia Wilna...* Toruń, 1996, t. 1. XV, 331 p. ISBN 83-231-0701-7.

35. BEAUMONT de Brivazac... *L'Europe et ses Colonies: an Exhibition* [interaktyvus]. University of Miami Libraries, Florida [žiūrėta 2008 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per: <http://scholar.library.miami.edu/bound/bindings.php?typeNo=6>

36. BEAUVOIS, Daniel. *Szkolnictwo polskie na ziemiach Litewsko-Ruskich, 1803–1832*. Rzym; Lublin, 1991, t. 1. 383 p. ISBN 83-228-0214-5.

37. Bendruomenė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2003, t. 3, p. 57.

38. BOBROWSKI, Florjan. *Lexicon latino-polonicum. Słownik łacińsko-polski*. 3-ie wyd. Wilno, [1905], t. 1. 2014 sklt.

39. BOROWCZYK, Jerzy. Rekonstrukcja procesu filomatów i filaretów 1823–1824... w Wilnie... *Filologia polska*. N 1 (1960). Poznań, 2003. 815 p., 6 ilustr., portr. lap.

40. BRENSZTEJN, Michał. *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*. Wilno, 1925. 161 p., 3 ilustr. lap., 3 portr. lap.

41. BRUE. *Atlas Universal de la Geographie physique* [interaktyvus]. Live Auctioneers LLC. New York [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://www.liveauctioneers.com/item/5022845>>.

42. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Vilniaus universitetas: politinės ir istoriografinės kolizijos. Iš *Vilniaus universiteto istorija. 1579–1994*. Vilnius, 1994, p. 7–16.

43. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 16, p. 48–64.

44. *Community: definition* [interaktyvus]. Collins Language Store. Ultralingua, Inc. London, 2008 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://www.collins.co.uk/wordexchange/Default.aspx?pg=126>>.

45. *Community: definition* [interaktyvus]. Compact Oxford English Dictionary. Oxford University [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.askoxford.com/concise_oed/community?view=uk>.

46. Decision No 1983/2006EC of the European Parliament [interaktyvus]. *Official Journal of the European Union* 30.12.2006 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/min_eng/intercultural_Dialogue/EYID_odloeba.pdf>

47. DUCANGE, Charles du Fresne. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis...* Venetiis, 1737, t. 2. 1606 skilt.

48. ELIAS, Norbert. *Rūmų dvaro visuomenė...* Vilnius, 2004. 307 p.

49. FORCELLINI, Aegidius. *Totius Latinitatis lexicon...* Patavii, 1827, t. 1. 837 skilt.
50. *Full Text of Bibliografija polska: [stólecie XV–XVIII].* Czesc 3, tom 6, 12–15... University of Illinois Urbana-Champaign [interaktyvus]. The Internet archive, San Francisco, 1996–2008 [žiūrėta 2008 m. gegužės 18 d.]. Prieiga per: <http://www.archive.org/stream/bibliografiapols15estre/bibliografiapols15estre_djvu.txt>
51. GALIPIENZO-ICHON, Hélène. Cuba dans les Nouvelles annales des voyages [interaktyvus]. *El Argonauta Eppagnol.* 2007, Numéro 4 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://argonauta.imageson.org/document100.html>>.
52. GOUBEAU de la Billanerie. Histoire abregee des jesuites... [interaktyvus]. Iš *Dictionary des auteurs...* p. 58, section 66 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://auteurs.chapitre.com/page58/section66.html>>.
53. Government Art Collection [interaktyvus]. Iš *Department for Culture, Media and Sport.* United Kingdom, London [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.gac.culture.gov.uk/search/Object.asp?object_key=26998>.
54. GRZEBIEŃ, Ludwik. Dotychczasowa literatura o wkładzie jezuitów polskich do nauki y kultury. Iš *Wkład jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami...* Kraków; Warszawa, 2004. 756 p.
55. HANCHER, Michael. *British Periodicals... The Early Nineteenth Century* [interaktyvus]. University of Minnesota URL. February 1995 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://mh.cla.umn.edu/britper3.html>.
56. HARRIGAN, Patric, J. Church, state, and education in France [interaktyvus]. *Canadian Journal of History*, Apr 2001 [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per: <http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3686/is_200104/ai_n8934806/pg_24>.
57. IM HOFF, Ulrich. *Švietimo epochos Europa.* Vilnius, 1996. 255 p.
58. JOGĖLA, Vytautas. *Romos katalikų dvasinė akademija 1833–1842 metais.* Vilnius, 1997. 234 p.
59. JUCKER-KUPPER, Patrick. Ernest Charles Lasègue... Biography [interaktyvus]. Iš *The World's most comprehensive dictionary of medical eponyms.* Ole Daniel Enersen. 1994 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.whonamedit.com/doctor.cfm/2159.html>.
60. KARDELIS, Kęstutis. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.* Kaunas, 2002. 398 p.
61. KASTANAUSKAITĖ, Danutė. *Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraštiniai ir spausdinti katalogai.* Vilnius, 1990. 142 p.
62. KNORR, George Wolfgang. *Les Délices Des Yeux et de L'espirit* [interaktyvus]. Iš *George Glazer Gallery*, New York, 1993 [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://www.georgeglazer.com/prints/nathist/marine/knorr/knorr.html>>
63. *Knygotyra:* enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997. 413 p.
64. KRAKYTĖ, Asta. Senojo Vilniaus universiteto akademinės bendruomenės skaitybos tyrimai: istoriografijos aspektai. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 118–137.
65. LATOUR, Brouno. *Mes niekada nebuvome modernūs:* simetrinės antropologijos esė. Vilnius, 2004. 144 p.
66. Lectura [interaktyvus]. Iš *Le Portail des bibliothèques... de Rhône-Alpes* [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.lectura.fr/fr/catalogues/>.
67. LEONAVIČIUS, Juozas. *Sociologijos žodynas.* Vilnius, 1993. 283 p.
68. Masonų ložės Lietuvoje [interaktyvus]. Iš *Lietuvos dailės muziejus* [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <<http://daugenis.mch.mii.lt/LDMuziejus/Naujausiosparodos/masonulozes.htm>>.

69. MASSONIUS, Marian. *Dzieje Uniwersytetu Wileńskiego, 1781–1832*: notatki z wykładów... Toruń, 2005. 146 p., 8 portr. lap.
70. MICKŪNAS, Algis; STEWART, David. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius, 1994. 192 p.
71. *Mokslas senajame Vilniaus universitete* [interaktyvus]. Vilniaus universiteto biblioteka, 2007 [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per: <<http://www.mokslasvu.mb.vu.lt/LT.php?content=page&Id=431>>
72. NICOLSON, Malcolm. The Continental Journeys of Andrew Duncan junior [interaktyvus]. Iš *Royal College of Physicians*. Edinburg [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per: <http://www.rcpe.ac.uk/library/history/continental_journey/journey_5.php>.
73. NISBET, Robert A. *Sociologijos tradicija*. Vertė Dangis Gudelis. Vilnius, 2000. 503 p.
74. PACEVIČIUS, Arvydas. Ignoto Domeikos lektūra pijų knygos kultūros kontekste. Iš *Ignotas Domeika, 1802–1889*: gyvenimas, darbai, indėlis į mokslą. Vilnius, 2002, p. 254–274.
75. PACEVIČIUS, Arvydas. Stanislovo Čerskio kelionė po Vakarų Europą 1819–1821 metais. *Kultūrologija*, 2003, t. 10, p. 198–214.
76. PACEVIČIUS, Arvydas. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais*. Vilnius, 2005. 311 p.
77. PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a.* Vilnius, 2003. 379 p.
78. RABIKAUSKAS, Paulius. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Vilnius, 2002. 543 p.
79. RAČKAUSKAS, Jonas Antanas. *Švietimo reforma Lenkijoje ir Lietuvoje XVIII a.* Vilnius, 1994. 243 p.
80. RAILA, Eligijus. *Europos kultūros epochos ir Lietuva*. Vilnius, 2001. 43 p.
81. *Reader's Digest Illustrated Encyclopedic Dictionary*. Pleasantville; New York, Montreal, 1987. Vol. 1. 936 p.
82. *Sammlung Deutscher Drucke 1600–1700*. [interaktyvus]. Herzog August Bibliothek. Wolfenbütel [žiūrėta 2008 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per: <<http://dbs.hab.de/sdd/sddlist.htm#13>>.
83. *Science in the Nineteenth-Century Periodical*: electronic index... [interaktyvus]. SciPer Project. University of Leeds [žiūrėta 2008 m. balandžio 9 d.]. Prieiga per: <http://www.sciper.org/browse/per_b.html>.
84. SENKUS, Vladas. Lokali bendruomenė: raidos ir tyrimų bruožai. Iš *Lokali bendrijos tarpdalykiniu požiūriu*: straipsnių rinkinys. Sudarytojai: Aivas Ragauskas [et al.]. Vilnius, 2004, p. 12–16.
85. SKUODIS, Vytautas. Filomatai, filaretai ir Ignotas Domeika. Iš *Ignotas Domeika, 1802–1889*: gyvenimas, darbai, indėlis į mokslą. Sudarė Algimantas Grigelis. Vilnius, 2002, p. 68–83.
86. *Vilniaus universiteto istorija, 1579–1994*. Vilnius, 1994. 342 p.
87. VLADIMIROVAS, Levas. *Apie knygas ir bibliotekas*. Vilnius, 2002. 288 p.

VILNIUS ACADEMICAL COMMUNITY AND
ITS LIBRARY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY:
THE IMPACT OF THE IMPERIAL GOVERNMENT

ASTA KRAKYTĖ

Abstract

The subject of the research depending to the history of the librarianship of Lithuania is directly connected to the political and social situation in the state in the beginning of the 19th century and the dispersion of the ideas of the Enlightenment all over Europe. The article explores various historical sources (library manuscript catalogues, book proveniences, orders of tsar, correspondence of Vilnius University with the imperial administration) to investigate the period from the time Lithuania was annexed by Russia and Vilnius Jesuit Academy was reorganised to the imperial university in 1803 by tsar Alexander I up to the date Vilnius University activity was interrupted by the orders of tsar Nicholas I in 1832, which coincided with the noticeable alteration in the educational system, new subordination and points of the academical community, changed structure, financing, replenishment methods and finally the partition of Vilnius University library.

The main notice of the article is to refer to a description of influence of the imperial government to the library and Vilnius University community as the most educated part of Lithuanian society of this epoch for compare appropriate characteristics with and the substantiality at the end of the 18th century when the local community and its library was under leadership of the order of Jesuits (dissolved in Europe in 1773) to examine existing positive estimations of the traditional historiography on the issue. The research covers some directions of Vilnius

academical community activity under changing conditions related to the replenishing of the library (using traditional and the new forms), management, catalogues rewriting, imperial censorship, propaganda and the painful partition of book collection confiscated from the closed Vilnius University and lifted to Kiev and Charkov universities, the gymnasium of Orsha (now – Mogilev district, Belarus) and to other libraries of the empire of Russia.

After the detailed analysis of significant historical documents kept in Lithuanian State Historical Archive and Vilnius University Library it is recovered the negative impact of the Russian imperial Government authority both for the local community and its library as well. It is disclosed that next to particular progressive changes in the field of the library financing and replenishing of the book collection by European science papers and popular periodicals, such as “*Journal des sçavans*” by D. De Sallo (Paris, 1665–1797), “*Allgemeine Literatur Zeitung*” by F. J. J. Bertuch (Halle, 1804–1849), “*Bibliotheca italiana, o sia Giornale di letteratura scienze ed arti compilato da vari letterati*” (Milano, 1816–1840), “*The Repository of Arts, Literature, Commerce, Manufacturers, Fashions and Politics*” by R. Ackermann (London, 1809–1829), “*The Repertory of patent inventions, and other discoveries and improvements in arts, manufactures, and agriculture*” (London, 1825–1862), “*The Annals, Edinburgh Medical und Surgical Journal*” (Edinburgh,

1805–1855, etc.). The Russian imperial authorities forwarded significant losses of values, changed essential points of members of the local academical community, limited the access of works of modern European authors (Voltaire, C. F. de Volney, P. H. Holbach, D. Diderot,

etc.) and influenced the straitening of dispersion of ideas of the Enlightenment, influenced the obsolescence of Vilnius University library and the noticeable interruption of development of the traditional European librarianship in Vilnius social environment.

Įteikta 2008 m. birželio mėn.